

Atatürk'ün “Ta’lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar” Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi

Dr. Hüsnü ÖZLÜ*

Özet

Mustafa Kemal Atatürk'ün en belirgin özelliklerinden biri de onun eğitime verdiği önemdir. Askerlik yaşantısının başından itibaren ve daha sonra siyasi ve sosyal hayatında daima eğitim ön planda olmuş ve bu konuda birçok eser ortaya koymuştur. Bu eserler, onun gelecek nesillere aktarımlarını içermektedir. İşte Onun, 1916 yılında kaleme aldığı “Ta’lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar” adlı eser de bunlardan biridir. Eserde, onun eğitime ve disipline verdiği önemi, bunun liderlik vasıflarına nasıl yansıdığını görmekteyiz. O, askerî eğitimle başladığı mesleki yaşantısının yansımalarını daha sonra, siyasi ve sosyal hayatınada aktarmış ve liderlik özelliklerini şekillendirmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ve çağdaşlaşmanın temelindeki eğitim anlayışı bunun en önemli göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Lider, eğitim, disiplin, asker, ordu.

Analysis of the Work of Atatürk named “Viewpoints Regarding the Instruction and Education of the Military” in terms of Leadership and Education

Abstract

One of the most typical characteristics of Mustafa Kemal Atatürk is the importance he gives in education. Since the beginning of his military service and later in his political and social life education has always remained in the forefront and presented many works on this issue. These works include his transmissions to the future generations. Here the work named “Viewpoints Regarding the Instruction and Education of the Military” he drew in 1916 is one of them. In this work we see the importance he gives in education and discipline and how these are reflected on

* Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı.

his leadership qualities. He then transmitted the reflections of his vocational life he began with military education to his political and social life and shaped his leadership qualities. Foundation of the Republic of Turkey and the understanding of education at the basis of the modernization is the most important indicator of this point.

Key Words: leader , education, discipline, soldier, Army

Giriş:

Mustafa Kemal Atatürk, başlangıçtan itibaren aldığı eğitim ve öğretim ile ileride sahip olacağı liderlik vasıflarını edinmiş ve gerek askerî, gerekse tarihî ve siyasi pek çok konuda kendisine altyapı oluşturacak kitaplar okumuş, bu çerçevede öğrendiklerini ve mesleki tecrübelerini aktarmak üzere çok sayıda eser yazmıştır. Mustafa Kemal'in özellikle askerlik konusunda yazmış olduğu eserler, onun askerlikle ilgili mesleki bilgisinin gücünü ortaya koymaktadır. O, askerî harekâta dair kazanımlarının tamamını bizzat muharebe alanlarında yaşayarak tecrübe etmiştir. Özellikle askerliğe ilişkin yazdıkları o dönemin askerlik anlayışını gözler önüne seren bilgileri içermektedir.

Mustafa Kemal, öğrencilik yıllarından itibaren askerlik üzerine yoğunlaşmış, özellikle subayların değişen koşullara uygun olarak mesleki bilgilerini artıracak yayınların yapılmasını gerekli görmüş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla askerlikle ilgili birikimlerini, askerî içerikli kitaplarda toparlamıştır. Bu eserler; “Takımın Muharebe Talimi”, “Cumalı Ordugâhı”, “Birinci Ta’biye Meselesinin Halli”, “Bölüğün Muharebe Talimi”, “Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl”, “Taktik Tatbikat Gezisi1”, “Ta’lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar”, “Taktik Meselenin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler” adlı eserlerdir. Askerlik mesleğine dair yazdığı eserler, Meşrutiyet döneminde Türkçe olarak Arap harfleriyle basılmış, daha sonra günümüz Türkçesi ile de yayımlanmıştır. Eserlerin hemen hemen tamamında günümüze kadar uzanan askerlik anlayışına dair tespitler ve öngörüler vardır.

Bu eserlerden bir tanesi de Şubat 1916'da 16'ncı Kolordu Komutanı görevinde iken kaleme aldığı “Ta’lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar (Askerî Ta’lîm ve Terbiye Hakkında Görüşler)”¹ adlı eseridir. Bu eserde, askerî eğitim ve terbiyenin kaç şekilde icra edileceğinden, bunların amacının ve önemin ne olacağından bahsetmektedir. Atatürk'ün askerlik ile ilgili yazdığı eserler çeşitli zamanlarda

¹ Mustafa Kemal, **Ta’lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011.

yayımlanmıştır. Ancak "Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar (Askerî Ta'lîm ve Terbiye Hakkında Görüşler)" adlı eser, ilk kez Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çevrilerek Genelkurmay ATASE Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır. 1916 yılında hazırlanmış eserde anlatılan ve vurgu yapılan hususlar, günümüzde de güncelliğini ve önemini korumaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli özelliklerinden biride sürekli ve çok okumasıdır. Okuduğu kitapların sayısı 3997'dir. Bunların 1741'i Çankaya'da, 2151'i Anıtkabir'de, 102'si İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, 3'ü Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır². Özel kütüphanesinin kataloğuna göre okuduğu kitapların tasnifi ise şöyledir; "879 tarih, 535 edebiyat, 397 dil-dilbilim, 261 askerlik, 197 siyasal bilimler, 195 güzel sanatlar, 187 uygulamalı bilimler (tıp, mühendislik tarım), 169 hukuk, 160 din, 139 ekonomi, 109 felsefe, mantık, metafizik, psikoloji, 104 pozitif ilimler, 101 eğitim-öğretim, 75 sosyoloji, 33 biyolojik bilimler."³ O, bilimi esas alan, aklın hakimiyetini ve rehberliğini benimseyen bir anlayışa sahiptir. Okuduğu ve incelediği eserlerde bu esasları araması ve uygulamalarına yansıtması metodolojisinin bilimsel temellere oturduğunun göstergesidir. Onun, kitap okuma özelliğinde sadece bilgiyi öğrenmek yoktur. Kitapların ortaya koyduğu verilerden hareket ederek gündelik siyaseti, yeni stratejileri ve bilgiyi algılama gücü ile birleştirme yeteneği vardır.

Onun, her alanda okuma ve yazma yeteneğine katkı sağlayan önemli bir özelliği de not tutma alışkanlığı ve bu notları daha sonra tahlil etme becerisidir. Tuttuğu bu notlar zamanla onun hitabet ve yazma yeteneğine etki etmiş ve bahsi geçen eserler ortaya çıkmıştır. Kendince önemli gördüğü çalışma ve faaliyetleri kısa kısa notlar halinde defterine kaydetmiştir. Onun bu alanda yaptığı çalışmalar ayrıntılı olarak 12 cilt halinde "Atatürk'ün Not Defterleri" adı altında Genelkurmay ATASE Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmalara örnek olması bakımından, Atatürk'ün tuttuğu notlardan bir tanesi de, Çanakkale Cephesi'nde birliklerin eğitimi ve savaş nizamıyla ilgili notlardır⁴. Çanakkale Cephesi Türk milletinin var olma mücadelesi verdiği en önemli cephedir. Mustafa Kemal'in üstün liderliğinde bu cephenin yeri ve önemi başkadır. Çanakkale Cephesi'nde süngü hücumu emrini vererek düşmanı püskürten Mustafa Kemal, notlarına süngü eğitimiyle

² Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Anıtkabir Derneği Yayınları, C.1, Ankara, 2001, s.10.

³ Şerafettin Turan, Mustafa Kemal Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s.61.

⁴ Zekeriyâ Türkmen, "Atatürk'ün Not Defterleri (I-XII) Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Atatürk Haftası Armağanı Dergisi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, S. 37, Ankara, 2011, s.92.

düşmana karşı yapılacak saldırılar hakkında da kısa cümleler kaydetmiştir. Ayrıca bu cephede kullanılan topların çapları ve atım adediyle ilgili bilgiler de notlar arasında yer almaktadır⁵.

Çanakkale Muharebeleri'nde tuttuğu bu notlarda eğitimin önemine işaret ederek, Çanakkale bölgesindeki arazi yapısını göz önünde tutarak yapılması gereken harekât tarzlarını şöyle belirtmektedir: “...mümkün istikametlerde ateş açarak derhâl toplanmak dik yamaçlara avcı halinde veya yürüyüş nizamında saldırmak”,⁶ “Birer birer veya ikişer manga ile muhtelif cihette hendek ve çalı vesairenden mevazi atlanmamalı. Cenubu, talim-i hareket ordusunda esaslı olan şeyleri istirahati fasılalarıyla yaptırmalı. Süngü muharebesi çok idman harekât-ı endahta ait hususat....”⁷

Mustafa Kemal'in 1921 yılına ait günlük notlarının yer aldığı K:45 G:3 nolu defterde⁸, 1921 yılı Temmuz ayına kadar Ankara'da çalışmalarını sürdüren Maarif Kongresi ile ilgili bilgiler kısa notlar şeklinde yer almaktadır. Mustafa Kemal'in Ankara'da toplanan ve 21 Temmuz 1921'e kadar çalışmalarına devam eden Maarif Kongresi'ni açış konuşmasının müsveddeleri yer almaktadır⁹. Mustafa Kemal bu müsveddelerde; eğitimin önemini belirttikten sonra, öğretmenlerin bir ülke için ne kadar önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, çocukların her türlü fedakârlığa katlanılarak eğitimlerinin sürdürülmesinin gerekliliğini vurgulayarak yeni bir eğitim-öğretim programının hazırlanmasının gerekliliğini ve yetişecek gençlere millî terbiye verilmesi hususunu özellikle vurgulamıştır¹⁰.

O; Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'nı bırakarak İstanbul'a geldiğinde ve Şişli'de kiraladığı evde sık sık arkadaşları ile toplanarak kurtuluş çareleri aramış ve elinde kalan parayı, “*Minber*” adında çıkarılacak gazeteye sermaye olarak vermiştir. Arkadaşı Ali Fethi Bey'le birlikte halkı uyandırmak adına giriştiği gazetecilik denemesi, yaklaşık 50 sayı çıktıktan sonra 1918 yılı sonlarında kapanmıştır¹¹. Bu deneme Atatürk'ün okuma ve yazma konusundaki birikiminin üst düzeyde olduğunu göstergesidir. O; Falih Rıfkı ile yaptığı bir sohbetinde bu girişim için şöyle demiştir: “*Fethi Bey İstanbul'da Minber*

⁵ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi; Atatürk Koleksiyonu (ATAZB), Kutu. 44, Gömlek. 5, Belge. 5-6 a.

⁶ ATAZB, K: 44, G: 5, B: 5-8.

⁷ ATAZB, K: 44, G: 5, B: 5-8a.

⁸ ATAZB, K: 45, G: 3, B: 3-1.

⁹ Türkmen, a.g.m., s.95.

¹⁰ ATAZB, K: 45, G: 3, B: 3-4.

¹¹ Yücel Özkaya, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın: (1919-1921)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1989, s.9-10.

isimli bir gazete çıkardı. Sahibi ve başyazarı o idi. Düşüncelerimizi birlikte yayınlamak üzere ben de kendisi ile ortak olmuştum. Gazetenin ne derece başarılı olduğunu bilemem."¹²

Mustafa Kemal 1923 yılında İzmit'te yaptığı bir konuşmada "Askerlik hayatını öyle bir okul haline koymalıdır ki, hem vatani savunabilecek derecede askerlik sanatını öğrensin ve hem de memleketine döndüğü zaman bütün köy için ve köy halkı için ve hayatı için faydalı olabilecek şeyleri öğrensin"¹³, diyerek, askerî eğitimin sivil hayatta da kullanılabilir nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla askerî eğitimde kazanılan birçok nitelik ve değer daha sonraki toplum yaşantısına katkı sağladığı takdirde anlaşılmaktadır. Askerî eğitimde uygulanan yurt sevgisi ve medeni bilgilere yönelik kazanımlar toplumsal modernleşmeye de güç katmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde mevcut olan geleneksel eğitim anlayışı bilimsellikten uzak, çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek boyutta değildir. Bu anlayış, nazari ve nakilci bir anlayış olup millî kültürün zenginliklerini ortaya koyamamaktadır¹⁴. Bu dönemde gerek askerî ve gerekse sivil eğitim anlayışı, çağın ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Öğretim yöntemlerinin yetersizliği, birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiş ve sonuçta toplumun ihtiyaçlarını karşılayamayan bir yapı ile cumhuriyet dönemine gelinmiştir¹⁵.

Cumhuriyet yönetiminin devraldığı mevcut eğitim sistemini yetersizliğini gören Atatürk, ülkenin gelişmesi, kalkınması ve çağdaşlaşması için yeni eğitim sistemine geçilmesinin zorunluluğuna işaret etmiştir¹⁶. Onun, eğitim ve öğretim konusunda üzerinde durduğu en temel ilke eğitimin millî olması ve eğitim birliği uygulamasıdır. Bu çerçevede bilimsel esaslara dayalı ve disiplinli eğitim anlayışı modern Türkiye'nin en önemli yapı taşı oluşturmuştur.

Mustafa Kemal 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun'da öğretmenler ile yaptığı söyleşide; "Eğitimdir ki, bir ulusu ya hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir

¹² Falih Rıfki Atay, *Atatürk'ün Hatıraları: 1914-1918*, Ankara, 1965, s.23.

¹³ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara, 1982, s. 54.

¹⁴ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002, s.402.

¹⁵ Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.4, S.10, Kasım 1987, s.148.

¹⁶ Mahmut Tezcan, "Atatürk'ün Eğitim Anlayışı", *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını 1992, s.737.

toplum halinde yaşatır ya da bir ulusu esaret ve sefaletle terk eder. Millî eğitimin ne demek olduğunu bilmekte artık bir karışıklık ve yanlış anlama olmamalıdır. Bir de millî eğitim esas olduktan sonra onun dilini, usulünü, vasıtalarını da ulusal yapmak zorunluluğunu tartışmak gereksizdir. Millî eğitim ile geliştirilmek ve yükseltilmek istenen genç beyinleri bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayalî fazlalıklarla doldurmaktan dikkatle kaçınmak lazımdır."¹⁷ sözleri ile eğitimin önemini ve yöntemini vurgulamaktadır. Öğretmenlere verdiği bu mesaj ile dinamik bir nesil yetiştirmenin, bağımsız Türkiye'nin temel zorunluluğu olduğuna işaret etmektedir.

Atatürk, Türk toplumundaki geri kalmışlığın gerçek sorumlusu olarak, dönemin mevcut yönetimlerini görmüş ve Türk halkının gerçekleştirilecek eğitim devrimi ile hak ettiği yere çıkarılacağını belirtmiştir¹⁸. Millî Mücadele'den sonra Atatürk'ün "Asıl iş şimdi başlıyor" sözleri ile her alanda başlatacağı çağdaşlaşma hareketlerine dikkat çekmekte, bu kapsamda gerçek savaşın cehaletle yapılacağını vurgulamaktadır. Yaptığı mücadelenin sonuçlarının ancak bu şekilde amacına ulaşacağını ifade eden Mustafa Kemal, eğitimde çağdaş anlayışın önemine işaret etmektedir¹⁹.

Atatürk'ün temel hedefi kurduğu millî devletin her alanda çağdaş bir yapıya kavuşması ve bu doğrultuda kalkınmasıdır. Bu hedefe ulaşmanın en önemli yolu ise eğitim ve kültür düzeyinin yükseltilmesinden geçmektedir. Türk toplumunun bedeni, ruhi ve ilmi yapısının çağın ve uygarlığın gereklerine göre yeniden yapılandırılması ise eğitimin çağdaş esaslara oturtulmasına bağlıdır. İşte cumhuriyet döneminde atılan tüm adımlar bu hedefler doğrultusunda atılmış ve uygulanmıştır.

1. "Askerî Ta'lîm ve Terbiye Hakkında Görüşler" Liderlik ve Eğitim

Hayatının büyük bir kısmını savaş meydanlarında ve en ön saflarda geçiren Mustafa Kemal, ordunun bel kemiğini oluşturan subayların iyi bir eğitimden geçmelerini savaşta ve barışta her zaman güçlü ve kararlı olmaları gerektiğini belirtmiş²⁰ ve "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl" adlı eserinde "*Subay, kendi bilim ve yeteneğinden komuta ettiği insanları*

¹⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006, s.630-631.

¹⁸ Yahya Akyüz, "Atatürk ve Eğitim", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998, s.184.

¹⁹ İsmet Giritli, **Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s.57.

²⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Birinci Taktik Meselesinin Çözümü**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011, s.1.

yararlandırabilmek için, komutası altındaki insanların dayanıklılık ve yiğitlikleri toplamından fazla bir dayanıklılık ve yiğitliğe sahip olmalıdır."²¹ diyerek askerlik mesleğinin yüksek vasıflarını ancak çok üst düzey bir eğitim sonrasında ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır.

Birçok bilim adamı, liderliği kişisel özelliklerin eğitimle yoğrulması ve içinde bulunulan şartlar çerçevesinde gelişmesi şeklinde yorumlamaktadır. Bu kapsamda, temelde odağına kişiyi (lideri) alan teori ve yaklaşımlar ile odağına çevre ve dış etkileri alan teori ve yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür²². Mustafa Kemal'in liderlik özelliklerine baktığımızda, onun kişisel özelliklerinin liderliğinde asıl belirleyici rol oynadığını görmekteyiz. İşte bu süreçte, liderin aldığı eğitim ve tecrübeleri ortaya çıkmaktadır. Çağdaş liderlik teorilerine göre çoğunlukla insanların karşılıklı etkileşimlerinden doğduğu, farklı sosyal tabakalarda, farklı kişilerce sergilenebilen yönetsel ve eğitsel yetenekler manzumesinin liderliği şekillendirdiği ileri sürülmektedir²³. Bu kapsamda Mustafa Kemal aldığı eğitim ve edindiği tecrübeler ile çok boyutlu bir liderdir. Ayrıca, geleceğe ait yeni ufuklar sunması ve vizyon sahibi olması, onun "yeni karizmatik liderlik teorisi"ne göre bir başka yönünü ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal çok yönlü bir liderdir ve liderlik özellikleri incelendiğinde sosyal ve psiko-sosyal liderlik boyutlarının daha ön planda olduğu görülmektedir²⁴. Onun çok yönlülüğü ve sosyal liderlik özellikleri, okuduğu kitaplardan, ilgi alanlarından ve bir devlet kurucusu olarak her alanda kendini yetiştirmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Max Weber, liderlik teorilerini ve karizmatik liderliği açıklarken otorite kavramını kullanmaktadır. Otoriteyi ise rasyonel-yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otorite olmak üzere üç kategoride ele almaktadır. Rasyonel-yasal otoritenin kaynağını kurallar ve yasalar oluştururken, gelenekçi otoritede ise statüler ve geleneksel kurallar belirleyici unsurdur. Karizmatik otoritede yerleşmiş ve kurumsallaşmış düzenin karşısında yeni bir otorite talep eden ihtilalci bir anlayış vardır. İşte bu otoriteyi talep eden kişi karizmatik liderdir²⁵. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin ilk anından itibaren rasyonel-yasal otoriteyi esas alarak hareket etmiş, attığı her adımı

²¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2010, s.79.

²² Martin Davies, Michael Crothers, **Leadership and Management in Organisations Management**, Elsevier Pub., 2007, s.2.

²³ Ingo Winkler; **Contemporary Leadership Theories, Contributions to Management Science**, Springer-Verlag, 2010, s.5.

²⁴ A.g.e., s.31.

²⁵ Sulhi Dönmezer, "Atatürk Liderliğinin Sosyopsikolojik Analizi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S. 22, Kasım 1991, s16-17.

meşru ve hukuki zemine oturarak millî egemenlik anlayışını tesis etmeye çalışmıştır. Kongreler dönemi ve meclisin ilk açılış yıllarından itibaren millî iradeyi egemen kılmak için mücadele vermiştir. Ancak bu mücadelenin sonrasında yeni bir rejim kurması ve gerçekleştirdiği devrimlerle gerek devletin ve gerekse toplumun tüm yapısını değiştirmeye yönelik adımlar atması, onun karizmatik otoritesini ve dolayısıyla karizmatik liderlik vasıflarını ön plana çıkarmaktadır. Askerlik mesleğinin başında 1905 yılında, ilk görev yeri olan Şam'da arkadaşlarına, “Dağ gibi bir imparatorluğun çökmekte olduğu ve yerine yeni bir devlet kurulması gerektiği”nden bahsetmesi onun karizmatik liderliğinin ilk işaretleridir. Ayrıca, Millî Mücadele sonrasında yeni bir Türkiye yaratma zamanı geldiğini, eskiyle özdeşleşmiş toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapının tamamen değişmesi gerektiğini ortaya koyması ve eylemini gerçekleştirmesi onun karizmatik liderliğinin doruk noktasına ulaştığının göstergesidir.

Atatürk bir liderde olması gereken bütün özelliklere sahip olmakla birlikte, onun çok yönlü kişiliği, liderlik vasfının şekillenmesinde önemli etken olmuştur. Sosyal psikolojide, liderin ortaya çıkışı ile ilgili olarak üç model üzerinde durulmaktadır. Birincisi, liderin niteliklerinin kendi kişiliğinden geldiğini gösteren kişisel liderlik modeli, ikincisi, lideri ortamın koşullarının ortaya çıkardığını savunan ortamsal liderlik modeli, üçüncüsü ise ortamın koşulları ve ihtiyaçları ile kişinin doğuştan getirdiği hususiyetlerin bir arada toplandığı etkileşim modelidir²⁶. İşte bu liderlik anlayışlarının tamamı onun liderlik özelliklerine yansımıştır. Mustafa Kemal'in yetiştiği ve vatana hizmet ettiği dönem, Türk milleti için var olma mücadelesinin yaşandığı tarihsel bir dönemdir²⁷. Nuri Conker'in kaleme aldığı ve Mustafa Kemal'in bu esere cevap olarak yazdığı “Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl” *adlı eserinde “önümüzde acılarını gözümüzle görüp kalbimizle hissettiğimiz felaketle sona ermiş bir harp var”*²⁸ dediği Balkan Savaşı, Mustafa Kemal ve dönemin askerlerinin hayatında derin izler bırakan bir savaştır. Bu ortamda bir asker olarak O, verilen her türlü görevi layıkıyla yerine getirmiş ve onun askerlik anlayışı bu şartlardan doğal olarak etkilenmiştir.

Mustafa Kemal kendini mesleğine adanmış bir asker olarak, yaratıcı gücü, bilgisi, muharebe tecrübeleri, sabır ve sorumluluk duygusuyla da

²⁶ Taner Aslan, “Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme”, *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.32, No.2, Aralık 2008, s.243.

²⁷ Suat İlhan, “Atatürk'ün Yetiştirdiği Ortam”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 5, Mart 1986, s.279-280.

²⁸ Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, s.67.

astlarından her konuda üstün durumdadır. O, tüm astlarını düşünce ve nitelikleri ile tanıyarak sevk ve idare etmiştir.²⁹ "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl" adlı eserinde Nuri Conker'e hitaben "Subay, kendi ilmî gücünden komutası altındakileri yararlandırabilmek için onların dayanma ve cesaretlerinin toplamından fazla dayanma gücünde ve cesaretle olmalıdır" diyorsun. Bu sözünü her subay çok dikkatle ve ciddiyetle okuyarak ne dediğini zihnine kazımalıdır. Bilinmeli ki bir milletin evlatlarının önüne geçip onları ateşe sevk etme hakkına ve yetkisine, yalnız senin söylediğin o dayanma gücünü ve cesaretini ruhunda hissedenler sahiptir."³⁰ diyerek bir komutanın astlarından her konuda üstün ve bilgili olmaları gerektiğini en mükemmel bir biçimde ifade etmiştir.

1.1 Askerî Eğitimde Disiplin ve Önemi

"Komutanlık eden subayın tavır ve hareketi, askerinin güveni, itaati, disiplini ve bütün ruhi durumu ve bedensel gayreti üzerinde büyük bir etki yapar. Fakat bu güzel tesirleri meydana getirebilmek için; insanlara komuta eden, onları harekete geçiren, onları bedenlen yetiştiren, besleyen, giydiren, iskân eden subayın, insanı anatomik açıdan tanıması gereklidir"³¹. Sözleri Mustafa Kemal'in askerî alanda yazmış olduğu bir başka eser olan "Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar" adlı eserde geçmektedir. Bu sözlerde belirtilen hususlar, iyi yetişmiş, psikoloji ve sosyoloji eğitimini ileri düzeyde almış komutanlar ile sağlanabilir. Emrindeki kitleleri her yönü ile tanıyan, modern esaslara göre yetiştirilmiş bir komutan deneyimlerini askerî eğitim sırasında aktararak etrafına etki eder ve onları yetiştirir.

Mustafa Kemal, "Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar" adlı bu eserinde, askerî eğitimin kaç şekilde yapılması gerektiğini ve bu eğitimin amacının ne olduğunu ve her bir eğitime verilecek önemin derecesini ortaya koymaktadır. "Yapılan bütün talimlerin asıl maksadı, harpte başarı sağlamak için, askerlerin ve subayların sahip olmaları gereken vasıf ve üstünlükleri onlara kazandırmaktır. Bundan dolayı askerî talim ve terbiyeyi kaç şekilde icra etmek gerektiğini meydana çıkarmak için harpte yürürlükte olan talimname ve kanunnamelerimize müracaat etmek yeterlidir."³² sözleri ile bunu ortaya koymakta ve o döneme ait tüm talimname ve kanunları inceleyerek sentezler yapmaktadır. Referans olarak aldığı talimnamelerden biri de piyade talimnamesidir. Piyade Talimnamesi'nin 2'nci maddesinden alınan ve eserde geçen şu cümleler eğitimde disiplinin önemini vurgulamaktadır. "Harp, sıkı bir disiplini, bütün

²⁹ Nusret Baycan, *Atatürk ve Askerlik Sanatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.32.

³⁰ Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, s.23.

³¹ Atatürk, *Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*, s.10.

³² A.g.e., s.3.

maddi ve manevi gücün sarf edilmesini ve kullanılmasını gerektirir.” Sözünden hareketle harpte istenilen sonucu almak için iki şartın gerekli olduğunu ifade eder. Bunlardan birincisi askerî, gerçek bir disipline alıştırmak, ikincisi ise askerî, muharebede bütün maddi ve manevi gücünü sarf edecek ve kullanacak şekilde yetiştirmektir. Eserde bahsi geçen ikinci şartın da iki önemli ve esaslı kısmının olduğu, bunun birincisinin maddi gücün en üst seviyeye çıkarılması, ikincisinin ise manevi gücün en üst seviyeye, en yüksek dereceye çıkarılmasıdır.”³³

Eserde görüldüğü üzere, başarının temelini, disiplin, maddi ve manevi gücün niteliği oluşturmaktadır. Ancak bu da yeterli görülmemekte birlik ve beraberliğinde önemi şu sözlerle işaret edilmektedir. *“Birlik ve beraberliğin sağlanması ve sağlamlaştırılması için disiplin çok önemli olduğundan pratiklik ve disiplin gerektiren hareketlerde bu yönünde tam bir mükemmeliyet ile istenmesi ve talimi gereklidir.”³⁴*

O, 1916 yılında kaleme aldığı bu eserinde belirttiği eğitimin önemini, daha sonraki dönemde 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa Şark Tiyatrosunda öğretmenlere şu şekilde seslenerek dile getirmiştir. *“En önemli ve verimli görevimiz eğitim işleridir. Eğitim işlerinde mutlaka başarılı olmak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak ilkeli bir program üzerinde çalışması gerekir. Bence bu programın ilkeleri ikidir: Birincisi sosyal hayatımızın ihtiyaca uygun olması, ikincisi de çağdaş gereklere uygun olmasıdır.”³⁵*

Bu eserde ayrıca, sporun eğitimin vazgeçilmez ögesi olduğu vurgulanmaktadır. Şöyleki; *“Talimname'nin 15'inci maddesinde belirtildiği gibi “idman talimleri vasıtasıyla çeviklik, beden hâkimiyeti ve iyi bir duruş kazanılmalıdır.” Buna göre disiplin açısından yapılacak talimlerin sporla ilgili olduğu hakkında bir fikir ortaya çıkar. Fakat bilinmelidir ki spor, askerî talim ve terbiyede başlı başına bir talim değildir; belki diğer talimlerin tamamlayıcısıdır. Gerçekten bazı anatomi uzmanları, sporun askerî talim ve terbiyede bir vazifesi olduğunu iddia ederler. Lakin, yalnız yürüyüş ve atışların sporla ilişkili olduğu kabul edilebilirse de askerî talim ve terbiyedeki gayeye sporla ulaşılabileceği fikri, askerlerce kabul görmemektedir. Disiplinin ne kadar önemli olduğunu tarih bize pek kesin bir şekilde gösterir ve ispat edebilir.”³⁶* Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere eğitimde hiçbir konu tek başına başarıyı getirmemektedir. Eğitim tam bir

³³ A.g.e., s.4.

³⁴ A.g.e., s.5.

³⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.388.

³⁶ Atatürk , Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar, s. 5.

koordine ve işbirliği gerektiren bir uygulama alanıdır. Dolayısıyla eğitimde disiplin, spor, çalışma vs. her biri önem arz etmektedir.

Mustafa Kemal eserinde disiplin anlayışı ile ilgili olarak Rus Japon muharebesini örnek göstererek şu ifadelerle yer vermiştir. "Rus-Japon Muharebesi, özellikle de İngiliz-Boer Harbi³⁷ gözden geçirilirse görülür ki; Boerler cesur, güçlülere dayanıklı ve iyi nişancı idiler. Fakat barış zamanı sıkı bir talim ve terbiye görmediklerinden ve sıkı bir askerî disipline sahip olmadıklarından savunmalarda gösterdikleri azim ve metaneti taarruzda gösterememişlerdir. Çünkü disiplinden mahrum oldukları için bunların sevk ve idareleri zordu. Büyük birliklerin askerî disiplini, harbin kaderi üzerinde çok önemli bir etki yapar. Disiplin olmazsa ordular sevk edilemez. 1870-1871 Seferi'nde 600.000, Rus-Japon Seferi'nde 500.000- 600.000, Yunan Muharebesi'nde 200.000 kişilik ordular hareket ettirildi. Bugün içinde bulunduğumuz muharebelerde orduların kuvveti milyonlardan oluşmaktadır. İtaat ve disiplinin yokluğu hâlinde böyle muazzam bir kitlenin sevk ve idaresi nasıl mümkün olabilir?"³⁸

O; eserinde harpte disiplinin yerini cesaret ve benzeri unsurların tutamayacağını şu sözler ile ifade etmektedir. "Barış zamanında güzel talim ve terbiye görmüş ve bu sayede mükemmel bir askerî disipline ve düzene alıştırmış olan bir birlik ne zaman olursa olsun bir hücumla başa çıkabilir. Disiplin, özellikle geri çekilmelerde kendini gösterir. Çünkü disiplini mükemmel olan bir ordunun, muharebenin en buhranlı devirlerinde, geri çekilmenin en elim safhalarında bile manevi kuvveti sarsılmaz. Lakin disiplinsiz bir ordu ilk geri çekilmeye tamamıyla dağılır ve artık ondan başka bir askerî vazife talep etmek mümkün olmaz."³⁹

Disiplinin uzun bir müddette ve her durumda eğitim ile mümkün olduğunu düşünen Mustafa Kemal, Seferiye Nizamnamesi'nin 3'üncü maddesinde belirtilen şu ifadelerle dikkat çekmektedir. "Gerçekten asker talim ve terbiye sayesinde gerek yürümeyi ve gerekse silahını iyice kullanmayı öğrenmenin dışında zihni ve bedenî gücünü de artırabilirse de askerî disiplinin sağlanması ancak uzun bir müddet sarf olunacak çaba ve gayretle mümkün olabilir."⁴⁰

Muharebede zafer ve galibiyet kazanmak için zorunlu olan konular şu şekilde belirtilmiştir. "Bütün subay ve askerlerin vatan, millet uğrunda

³⁷İngilizlerle Boerler (Güney Afrika'da Hollanda asıllı sömürgeciler) arasında 1899-1902 yılları arasında yapılan harptir.

³⁸Atatürk, **Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar**, s. 6.

³⁹A.g.e., s.8.

⁴⁰A.g.e., s.8.

şevkle canlarını feda etmeleri, en küçüğe kadar bütün rütbelilerin kendi inisiyatifleri ile durumun gerektirdiği tedbirleri almaya alışmış olmaları ve askerlerin bile zafer kazanma azmine sahip olup üstlerinin şehit olması hâlinde bile bu azmi kaybetmemek vasıflarını taşımaları lazımdır. Demek ki disiplinli olması istenilen askerin daha başka açılardan yani maddi ve manevi gücün en yüksek seviyesine ulaşacak bir şekilde yetiştirilmiş olması gerekir.”⁴¹ Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere inisiyatif alma eğitimde başarının önemli bir faktörüdür.

Mustafa Kemal’in askerliğe dair yazdığı “Taktik Tatbikat Gezisi 1” adlı eserinde eğitimin önemini şu sözler ile vurgulamaktadır. *“Elimizde bulunan talimname ve nizamnamelerin içeriğini sadece okumuş ve öğrenmiş olmak, subayları komutan yapmak için hiçbir zaman yeterli değildir. Askerlik sanatını anlamada başarı, bu yazılı kuralların hükümlerini uygulama anında hatırlayabilmek ve uygulama alanında deneyim ve alışkanlık kazanmakla mümkün olur. Bu hususlar bu defa Kolordu tarafından yapıldığı gibi harita üzerinde harp oyunlarından ve arazi üzerinde tasarlanmış tatbikatlardan başlayarak gerçek askerî birlikler ile müfrezeye tatbikatları ve daha sonra çeşitli manevralar yapılarak sağlanabilir.”⁴²*

“Bir askerî birlik ile iş yapmak isterseniz, o birliği teşkil eden askerleri birer birer hazırlayınız. Çünkü her durum karşısında idaresi mümkün bir askerî birlik ancak münferit talim ve terbiye sayesinde meydana getirilebilir. Askerin talim ve terbiyesinde yapılacak işler kurallarıyla birlikte icra edilir, askere talim ettirilen ve öğretilen şeylerde onların bilgi ve anlayış dereceleri göz önüne alınırsa askerin bilgisini artırmasına doğrudan doğruya yardım edildiği gibi, subaylar için de idareleri altında bulunan askerlerin tavır ve güçlerini anlamak ve emniyetlerini, güvenlerini kazanmak mümkün olur. İşte bu emniyet ve güven sayesinde askerî disiplin ve düzen sağlanabilir.”⁴³ Eserde bahsi geçen bu tespitler eğitim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususları içermekte, eğitimde emniyet, güven ve işbirliğinin başarıyı getirdiği vurgulanmaktadır.

Eğitimin en önemli işlevlerinden biri de psikoloji ilminin iyi bilinmesi ve üst düzeyde uygulanmasıdır. Şöyleki; *“asıl, gerçek askerî terbiyeyi gerçekleştirmek için, askerî terbiyede psikoloji ilminin etki ve ilişki derecelerini bir subayın bilmesi gerekir. Bir subay, eğitmesi için emrine verilen askerleri talimnamenin teoriye ve pratiğe bağlı olan talimlerinde istenilen dereceye çıkarsa ve hatta esaslı bir şekilde beden terbiyesini*

⁴¹ A.g.e., s.9.

⁴² Mustafa Kemal Atatürk, **Taktik Tatbikat Gezisi 1**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011, s.31.

⁴³ Atatürk, **Ta’lim ve Terbiye-i Askeriye Hakkında Nokta-i Nazarlar**, s.9.

uygulaması sayesinde fennî, teorik ve pratik eğitim öğretime dahi geçerek askere sanatını öğretmiş olsa, acaba hızlı bir şekilde öğretilebilecek olan bu görevler, harpte uygulanabilir olacak mıdır? Acaba gerçekten asker, asker oldu mu? Şüphesiz ki hayır! Bu şartlarda, maddi güç yok olunca, manevi gücün bunun yerini tutacak derecede olması gerekir. Uyuşukluk yayılınca zihni açık tutacak ancak o kuvvettir. Yine o kuvvettir ki ertesi günkü yürüyüşte veya muharebede sınırları uyarır. Maddi şartlar bozulduğu anda, asker maddi gücünü ve bilhassa manevi gücünü son noktasına kadar kullanmak zorundadır. Rus-Japon Harbi'nde bu lüzum ve mecburiyeti ispat edecek çeşitli örnekler bulunabilir. Özellikle Liyaoyang ve Mokden'de ortaya çıkan buhranlı safhalar harpte manevi gücün gerekliliğini herkese ispatlamıştır"⁴⁴, sözleri manevi gücün ve insan psikolojisini bilmenin eğitimde önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

O'nun liderlik özelliklerinden biri de, her sözünün, her davranışının astlarında ve çalışma arkadaşlarında derin etki uyandırabilmesidir. "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl" adlı eserindeki şu bölüm, tam olarak bu hususu anlatmaktadır. "Zabit ve Kumandan'ın ikinci bölümü çok önemli. Subay, kalp kazanacak, güven kazanacak ve arkasına alacağı insanları manevi güçlerini takviye edecek... Bu bölümün başından sonuna kadar pek çok güzel sözü okuduktan sonra; "Askerlik, işleri çevirme (idare-i maslahat) değil, insanların sevk ve idaresi sanattır." tanımına dönüp "İnsanlar nasıl sevk ve idare edilir?" diye kendime sordum. Bu soruya karşılık, senin açıkladığın cevapları hatırlarken sanki bir düşünürün şu sözlerini de işitir gibi oluyorum: "İnsanlar ancak emelleri, fikirleri somut hale getirildiğinde sevk ve idare edilirler."⁴⁵ Mustafa Kemal, mücadelesinin her döneminde burada ifade edildiği şekilde sevk ve idare ettiği maiyetinin ruhlarını kazanmış ve onları kalben etkileyerek yönlendirmiştir. Yani O, astlarını çok iyi tanımanın verdiği güçle onları büyük ideallere yöneltebilmiştir. İşte burada onun liderlik vasfının en önemli özelliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü lider astlarını güçlendiren, gerektiğinde onlarla beraber ölüme gidecek ve etkileyecek kişidir. Bu kapsamda, eğitimde eğiticilerin ve komuta heyetinin becerisi, bilgi düzeyi ve hükmetme gücü önemli bir faktördür. Bu eserde geçen; "Unutulmamalıdır ki ordumuzun soyundaki yiğitliği ne dereceye kadar doğru ise günümüz harbinin önemi de ondan daha fazla açık ve kesindir. Ordunun talim ve terbiye ile bir komuta altında sevk ve idare edilebilmekteki kabiliyet derecesini yükseltmek, komutan ve subay heyetleri için namus ve şeref meselesidir. Bunu yapabiliriz ve ancak biz yapabiliriz."⁴⁶

⁴⁴ A.g.e., s.10.

⁴⁵ Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, s.25.

⁴⁶ Atatürk, *Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*, s.16.

sözleri ile askerî eğitimde eğitimcilerin sevk ve idare yeteneğinin ve gücünün önemi vurgulanmaktadır.

“Subay ve askerlerimizin muharebe meydanlarında gösterdikleri yiğitlik, her millet ve her ordu için gıpta edicidir. Lakin ölüm karşısında titremeden düşmanına saldıran kahramanların bu hareketlerinin vatan için, millet için daha faydalı, daha parlak neticelerle taçlandırılmasını arzu ediyorsak her komutan ve her subay maiyetinin talim ve terbiyesiyle meşgul olmalıdır. En büyük komutanların askerî tarihi yaldızlayan başarıları talim ve terbiyesine çalışılmış ordularla mümkün olmuştur. Gerçekten büyük komutanlar, daima, öncelikle maiyetlerindeki ordunun talim ve terbiyesiyle meşgul olmuşlardır. İşte Napolyon işte Frederich!”⁴⁷ Bu sözlerle, tarihi zaferlerle dolu Türk ordusunun kahramanlığını ortaya koyarken, bir taraftan da zaferin mutlak sürette üstün bir eğitimle sağlanabileceğini örneklerle belirtmektedir.

1.2 Askerî Eğitimin Sosyal Hayata Tesiri

“Subay, yalnız askere savaş vasıtalarını öğreten ve ona harpteki vazifesini gösteren bir insan değildir. O, insani ve millî hisleri de işler ve gereğinde düşman karşısında silah kadar tehlikeli bir duruma getirir. Bizim askerimiz kışlaya işlenecek bir ham madde olarak gelir. Kışladan ayrıldığı zaman da geldiğinden çok farklı bir durumda ayrılır. Kazanmış, yükselmiş, kuvvetlenmiş olarak evine döner. Kışla bizde sadece bir harp öğretim yeri değil, aynı zamanda bir kültür ocağı, bir sanat okuludur ve böyle olmakla da memlekete yaptığı hizmet ölçülemeyecek kadar büyüktür.”⁴⁸ Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, eğitim askerî de olsa burada alınan bilgi, tecrübe ve kazanımlar daha sonraki sosyal hayatta toplumsal geri dönüşüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla alınan bu eğitimin kalitesinin yüksekliği topluma büyük ölçüde olumlu ve dinamik katkı sağlamaktadır.

“Asker vatanseverlik duygusunu anasının sütüyle emmelidir! Hükûmet de bunu, esas programı askerî faziletleri talimden ibaret olan mektepte, zekâ ve kendi başına karar verme fikirleriyle aşılmalıdır! Vatanın için ölmeye mecbursun; düşmandan yüz çevirmek yoktur!” fikri çocuğun dimağında ilk altın eseri teşkil etmelidir. Ordu bütün akıl ve beden gücüyle “vatan savunması” duygusuyla yetişmiş gençlerden oluşursa ancak öyle bir orduda her komutan, her subay, her asker memleketinin genişlemesi, olgunlaşması ve başarılarından başka bir his ve fikirle duygulanamaz!”⁴⁹ Eserde geçen bu

⁴⁷ A.g.e., s.17.

⁴⁸ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara, 1981, s. 112.

⁴⁹ Atatürk, *Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*, s.18.

cümleler, vatan sevgisinin bir orduda yarattığı üstün mücadele azmini belirtmektedir. Ayrıca burada alınan vatan ve devlet sevgisi duyguları ile sosyal hayatta alınan eğitim bütünleştiğinde toplumumuzun birlikteliği ve bağlılığı da artmaktadır.

Bir milletin varlığı sadece askerî başarılarla bağlanamaz. Ekonomiden siyasete, eğitimden sağlığa kadar her alanda gelişme ve çağdaşlaşma esastır. Mustafa Kemal'in 1923 yılında Kütahya'da yaptığı konuşmadaki şu sözler bunu ortaya koymaktadır. "*Asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki benzeyiş ve uygunluğu belirtmiş olmak için şunu da ilave edeyim: Kıymetli bir eserde ordunun ruhu, subaylar heyeti ve komuta heyetidir deniliyor. Gerçekten böyledir. Bir ordunun kıymeti subaylar ve komuta heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz öğretmen hanımlar ve öğretmen beyler, sizler de bilgi ve anlayış ordusunun subaylar ve komuta heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir. İstiklal mücadelesinde, üç dört yıldır, düşmanı topraklarımızda yok etmek için yaptığımız savaşta ordunun ruhu olan subaylar komuta heyet ve ileri gelenleri kıymetlerinin yüksekliğini nasıl göstermiş ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılap mücadelesinin milletimize bilgi ordusunun ruhu olan siz öğretmen hanımlar ve öğretmen beylerin aynı yeteneği paylaşacağınıza ve göstereceğinize eminim.*"⁵⁰

Mustafa Kemal'in askerî eğitim ile ilgili belirlediği unsurların bir çoğunun sivil eğitim sistemi içerisinde de yer aldığını ve kendisi tarafından cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bunların uygulamaya geçirildiği görülmektedir. Cumhuriyetin temel dayanağı olarak millî egemenliği gören Mustafa Kemal, bunun ise ancak millî eğitimle mümkün olabileceğini yaptığı konuşmalarında açıkça vurgulamaktadır. Bunun içindir ki Mustafa Kemal ve arkadaşları, Türk ulusunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkaracak olan millî ve çağdaş bir eğitim sistemini oluşturma ve bu kapsamda eğitimi yenileştirme çalışmalarına, vatanımızın düşmanlardan temizlenmeye çalışıldığı Millî Mücadele yıllarında başlamışlardır.

Henüz Sakarya Savaşı devam ederken, Ankara'da 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi toplanmış ve bu kongrede önemli kararlar alınmıştır. Kongrenin açış konuşmasında Mustafa Kemal, gelecekte uygulanacak eğitim sisteminin öneminden bahsederken toplantıya katılan öğretmenlere şöyle seslenmektedir:⁵¹ "*Bugün maddi ve manevi güç kaynaklarımızı, millî sınırlarımız içindeki memleketlerimizde işgalci bulunan düşmanlara karşı kullanmak zorundayız. Memleket kültürü için ayrılabilen şey, gelecekteki eğitimimize dayanak olacak bir temel kurmaya yeterli*

⁵⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 555.

⁵¹ A.g.e., s.231.

değildir. Ancak yeterli şartlar ve araçlara sahip oluncaya kadar geçecek savaş günlerinde bile dikkatlice hazırlanmış bir millî eğitim programı oluşturmaya ve var olan eğitim teşkilatımızı bugünden daha yararlı bir faaliyetle çalıştıracak ilkeleri hazırlamaya zaman ayırmalı ve çalışmalıyız.

Gelecek için hazırlanan vatan çocuklarına, hiçbir zorluk karşısında baş eğmeyerek sabırla çalışmalarını ve eğitimdeki çocuklarımızın ana babalarına da yavrularının eğitimlerini tamamlamak için her fedakârlığa katlanmaktan çekinmemelerini öneririm. Büyük tehlikeler karşısında uyanan milletlerin ne kadar kararlı oldukları tarihçe ispat edilmiştir. Silahıyla olduğu gibi beyniyle de mücadele etmek zorunda olan milletimizin, birincisinde gösterdiği gücü ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin temiz karakteri yetenek ile doludur.” Bu konuşmalardan da anlaşılacağı üzere, asırlardır devam eden sıkıntıların kökeninde eğitim eksikliğinin bulunduğu, millî ve karakterimize uygun eğitim sisteminin kurtuluşun tek çaresi olduğu, milletin çağdaş yöntemlerle eğitilmesinin temel görev olduğu vurgulanmış ve eğitim ve öğretim için her türlü özveriyi yapacaklarını ifade etmiştir⁵².

Mustafa Kemal, 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa’da öğretmenler ile yaptığı söyleşide; “Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı... Gerçek zaferi siz kazanacak ve devam edeceksiniz ve mutlaka başarılı olacaksınız. Ben ve sarsılmaz inançla bütün arkadaşlarım, sizi takip edeceğiz ve sizin rastlayacağınız engelleri kıracağız.”⁵³ sözleri ile eğitimde tek vücut olmanın ve bunu da çağdaş esaslar üzerine oturtmanın gereğini işaret etmektedir.

Güçlü devlet yapısı için güçlü bir ordunun varlığı esastır. Bu bağlamda ordunun güçlü olabilmesi için de mutlaka planlı ve disiplinli bir askerî eğitim öngören Mustafa Kemal, özellikle güçlü devlet yapısı için aynı zamanda bilimsel ve modern esaslarla sağlam bir eğitim anlayışının geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. 1937 yılında Ankara’da yaptığı konuşmada “Büyük millî disiplin okulu olan ordunun, ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca itina ve dikkat edileceğine, şüphem yoktur.”⁵⁴ diyerek bu düşüncelerini teyit etmiştir.

Bu çerçevede ; Atatürk, TBMM’nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken 1 Kasım 1937 tarihinde yaptığı konuşmada; “Büyük davamız en uygar ve en refaha kavuşmuş memleket olarak varlığımızı yükseltmektir.

⁵² Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1992, s.17.

⁵³ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, s.387.

⁵⁴ *A.g.e.*, s. 858.

Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerde de köklü bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa bir zamanda başarmak için, düşünce ve eylemi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimden başarı, ancak hukuki bir planla ve en gerçekçi bir biçimde çalışmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle, okuyup yazmayı bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni yapısının istediği teknik elemanları yetiştirmek gerekir.”⁵⁵ diyerek çağdaşlaşmanın ve özellikle de bu yolda eğitimin önemini vurgulamaktadır.

Atatürk, Türkiye'nin eğitim politikasının her derecesinin tam bir netlik ve hiçbir tereddüde yer vermeyen açıklık ile ifade edilmesinin ve uygulanmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, “*Bir yandan bilgisizliği ortadan kaldırmaya uğraşırken, bir yandan da memleket evladını toplumsal ve ekonomik hayatta aktif şekilde, etkili ve verimli kılabilmek için zorunlu olan ilk bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek metodu eğitimimizin temelini oluşturmaktadır.*”⁵⁶ İşte o yıllarda bu eğitimin bir kısmı askerî eğitimle verilmekte ve sivil hayata aktarılmaktadır.

Sonuç:

Eğitim sisteminin birbirini tamamlayan iki önemli işlevi vardır. Bunlardan birincisi, milletin kültürünü oluşturan sağlam ve kalıcı değerleri genç kuşaklara ve gelecek nesillere aktararak, milletin sürekliliğini sağlamaktır. İkinci ise, toplumun davranışlarında istenilen bazı değişiklikleri gerçekleştirmek, toplumun gelişmesini, ilerlemesini, çağdaşlaşmasını sağlamaktır. Eğitim, bu işlevlerin ikisini birden yerine getirmekle yükümlüdür. Bunlardan birincisi gerçekleşmezse toplumda kopukluk olur, milletin sürekliliği tehlikeye düşer. İkinci işlev gerçekleşmezse toplum geri kalır, çağın gelişmelerine ayak uyduramaz, varlığı tehlikeye düşer⁵⁷. Bu noktada makaleye konu olan ve bizzat Mustafa Kemal tarafından yazılan bu eserin önemi daha da artmaktadır. Eser analiz edildiğinde verilen mesajlar günümüz askerlik anlayışı ile örtüşmekte ve uygulamalara yansdığı görülmektedir.

Mustafa Kemal'in eğitim ile ilgili en önemli vasfının okuma ve yazma tutkusu olduğu aşikârdır. Onun her alanda kendini yetiştirme çabası ve azmi askerî okul yıllarında başlamış, güzel konuşma ve güzel yazma niteliklerine daha o yıllarda sahip olmuştur. Bu üstün nitelikleri, meslek hayatının her

⁵⁵ A.g.e., s.856.

⁵⁶ Ahmet Çoban, *Atatürk'ün Cumhuriyet'in İlanından Sonraki Hedefleri, Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 28-31.

⁵⁷ A.g.e., s. 27.

safhasında uygulamaları ile kendini göstermiş ve ortaya koyduğu eserlerine yansımış, giriş bölümünde belirtilen eserler ortaya çıkmıştır. Askerliğe dair yazdığı eserleri incelendiğinde, aradan yıllar geçmesine rağmen birçok konuda verilen mesajların güncelliğini koruduğu ve yeni yetişen asker, komutan ve subaylara rehberlik ettiği görülmektedir.

Onun, gerek eğitim ve gerekse askerlik anlayışında en belirgin olan vasfı, Alman sosyolog Max Weber'in, karizmatik lider kuramına uygun niteliklere sahip olmasıdır. Bu kurama göre, kriz ortamlarında bireyler liderlerine olağanüstü özellik ve yetkiler aktarmakta ve onun peşinden gitmektedir. Milletinden tam destek alan liderde bu güçle krizi aşmaktadır. İşte Mustafa Kemal'de bu karizmatik liderlik vasfı ile ulusal mücadeleyi kazanmış ve milletin önünde yürümüştür. Sonunda da çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır.

*“Gözlerimizi kapayıp soyut yaşadığımızı kabul edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız... Tam tersine ilerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her bireyinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.”*⁵⁸ Ebedî Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözleri genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin her alanda akıl ve ilim üzerine oturtulduğunun göstergesidir.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan devrim sonucunda ve özellikle de eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile aynı düşünce ve aynı duyguyu paylaşan toplum yapısıyla, dolayısıyla ülkü birliği, kültür birliği çerçevesinde millî birliğin tesisi gerçekleştirilmiştir. Bu adım, ulus devlet ve üniter devletin en önemli yapı taşı olmuştur. Eğitimin her alanda belirli bir disiplin ve motivasyon çerçevesinde yapılması gereğini ortaya koyan Mustafa Kemal, 1923 yılında Kütahya'da yaptığı konuşmada eğitim ordusunun önemini şu sözlerle vurgulamaktadır; *“Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefine, mutluluğa erdirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran fikir ordusudur. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, feyizlidir, muhteremdir. Fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi diğere muhtaçdır. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatidir. Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsallığını anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.*

⁵⁸Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.388.

Bir millet, irfan ordusuna sahip olmadıkça savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin köklü sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuyla mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan, birinci ordunun elde ettiği kazançlar sönük kalır. Milletimizi gerçek kurtuluşa ulaştırmak istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü idare şeklimizin sonsuzluğunu istiyorsak, bir an önce, büyük, kusursuz, nurlu bir irfan ordusuna sahip olmak zorunluğunda bulunduğumuzu inkâr edemeyiz”⁵⁹. Bu sözler onun eğitimin her alanda nitelikli olması gerektiğini, gerek askerî ve gerekse sivil eğitimin disiplin anlayışı içinde ve çağdaş esaslara göre yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

Bu makalenin yazılmasındaki ana amaç; Mustafa Kemal'in 1916 yılında kaleme aldığı "Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar" adlı eserin tanıtım ve analizini yapmaktır. Konu ele alınırken, Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim anlayışının genel özellikleri, liderlik vasıfları ile nasıl örtüştüğü ve uygulamaları anlatılmaktadır. Eserin konusu askerliğe dair olsada içerik itibarı ile eğitimin her alanındaki uygulamalarına örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda 1916 yılında kaleme alınmış bu eser günümüz askerlik ve eğitim anlayışına ışık tutmaktadır.

⁵⁹ A.g.e., s.554.

KAYNAKÇA:**Arşiv Belgeleri:**

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi; Atatürk Koleksiyonu (ATAZB)

ATAZB; K:44, G:5, B: 5-8.

ATAZB; K:44, G:5, B: 5-8 a.

ATAZB; K:44, G:5, B: 5-6 a.

ATAZB; K:45, G:3, B: 3-1.

ATAZB, K:45, G:3, B: 3-4.

Kitap ve Makaleler:

AKYÜZ, Yahya; “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.4, S.10, Kasım 1987.

AKYÜZ, Yahya; “Atatürk ve Eğitim”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998.

ALTUNYA, Niyazi; **Millî Eğitimde Mustafa Necati Dönemi**, Ankara, 2009.

ASLAN, Taner; “Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk’ün Liderliği Üzerine Bir Deneme”, **Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.32, No.2, Aralık 2008.

Atatürk’ün Not Defterleri; C.4, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2005.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Birinci Taktik Meselesinin Çözümü**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Ta’lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Taktik Tatbikat Gezisi 1**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2010.

Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar; Anıtkabir Derneği Yayınları, C.1, Ankara, 2001.

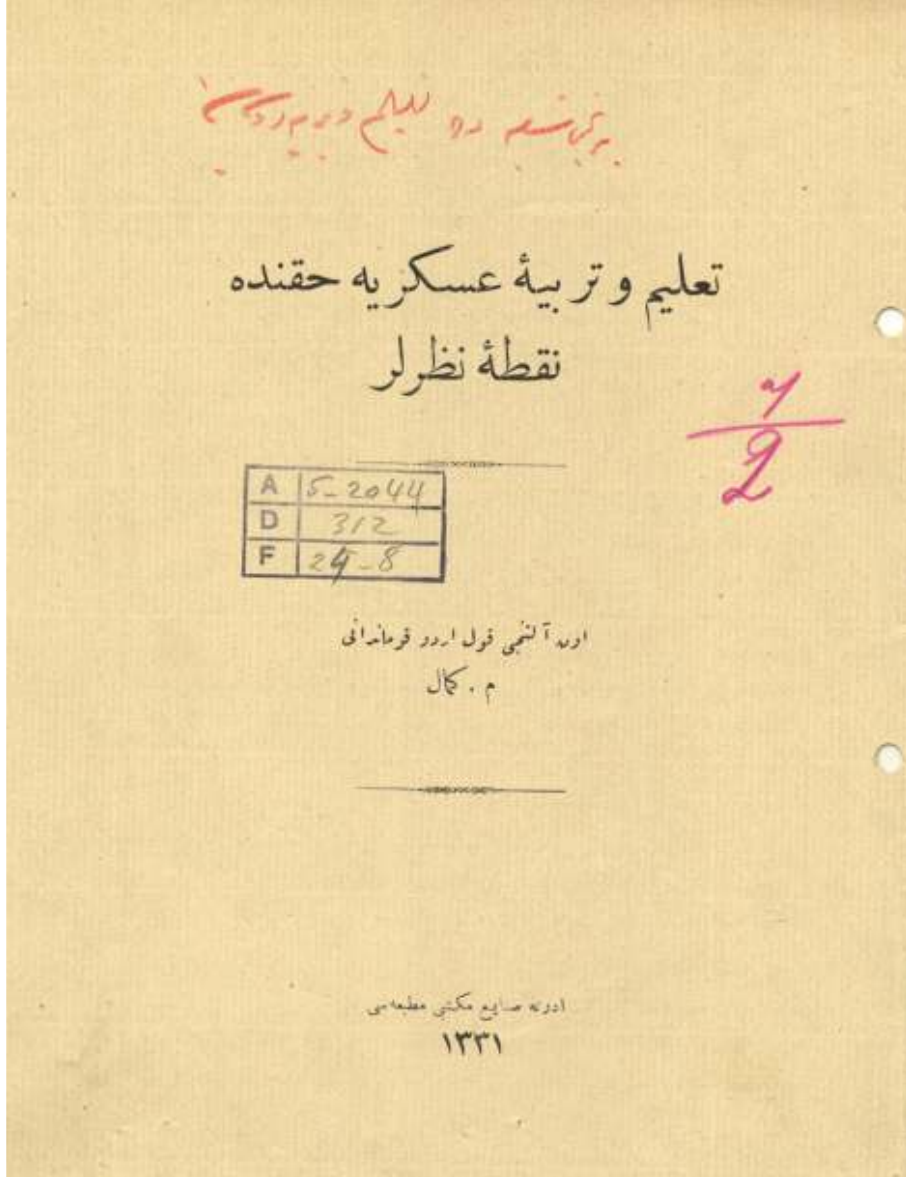
Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri; Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

ATAY, Falih Rıfki; **Atatürk’ün Hatıraları: 1914-1918**, Ankara, 1965.

BAYCAN, Nusret; **Atatürk ve Askerlik Sanatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

- ÇAYCI, Abdurrahman; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002.
- ÇOBAN, Ahmet; **Atatürk'ün Cumhuriyet'in İlanından Sonraki Hedefleri, Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998.
- DAVIES, Martin, CROTHERS Michael; **Leadership and Management in Organisations Management**, Elsevier Pub., 2007.
- DÖNMEZER, Sulhi; "Atatürk Liderliğinin Sosyopsikolojik Analizi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S. 22, Kasım 1991, s16-17.
- GİRİTLİ, İsmet; **Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004.
- GOLOĞLU, Mahmut; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 1924-1930, Devrimler ve Tepkileri**, İstanbul, 2007.
- İLHAN, Suat; "Atatürk'ün Yetiştigi Ortam", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. II, S. 5, Mart 1986.
- İNAN, Arı; **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Ankara, 1982.
- KARAL, Enver Ziya; **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara, 1981.
- ÖZKAYA, Yücel; **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın: (1919-1921)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989.
- SAKAOĞLU, Necdet; **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1992.
- TEZCAN, Mahmut; "Atatürk'ün Eğitim Anlayışı", **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1992.
- TURAN, Şerafettin; **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- TÜRKMEN, Zekeriya; "Atatürk'ün Not Defterleri (I-XII) Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Haftası Armağanı Dergisi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, S. 37, Ankara, 2010.
- WINKLER, Ingo; **Contemporary Leadership Theories, Contributions to Management Science**, Springer-Verlag, 2010.

EK-1*

* Mustafa Kemal Atatürk, **Ta'lim ve Terbiye-i Askeriye Hakkında Nokta-i Nazarlar**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 2011, s.43-44-52.

اوره آنجهی قول اردو فرمانداری مصطفی کمال

اداره ل ۱۵، ۱۶ شباط سنه ۱۳۳۱

A	5-2044
D	3/2
F	24-9

تعلیم و تربیه عسکریه حقهده

نقطه نظرلر

تعلیم و تربیه عسکریه قاج نقطه نظرده اجرا ابریلیر؟
دهر برینک غایبسی دهر برینه عطف اولدجهن اهرمینک درمبسی؟

اجرا اولتان بالجه تعلیملردن مقصد اصلی، حربده استحصال موقیت ایچون، افراد وضابطانک حائر اولملری لازم کن اوصاف و مرایایی اولنره بخش اتمکدر.
بناء علیه تعلیم و تربیه عسکریه نکی نقطه نظرلردن اجرا ایدلک لازم کله چکنی مبداهه چقارمق ایچون حربده دستورالعمل اولان تعلیمنامه وقانوننامه لریمزه مراجعت ایتک کافیدر.
(پیاده تعلیمنامه سی - ۲) دیورکه:
« حرب سبقی ریاضیاتک وجودی و بتون قوای ماده و معنویه نکی صرف واستعمالی مستلزمدر »
بو ماده تدقیق اولنورسه، مقاصد حربیه نکی تأمین استحصالی ایچون ابکی شرطک وجوبی ثابت اولور.

۱ - افرادی حقیقی بر ریاضیاطه آلیشدریمق

۲ - تقری معاریده بتون قوای ماده و قوای معنویه سی صرف و استعمال ایده چک صورته یقشدریمک ایسته تعلیم و تربیه بو ابکی نقطه نظرلردن اجرا ایدلک لازمدر!

ایکنجه نقطه نظرلرده ابکی مهم و اساسی قسه سامن اولدی بی کورولبور:

۱ - قوای مادهیه نکی حد اعظمی به ایصالی

۲ - قوای معنویه نکی حد اعظمی به، درجات عالییه ایصالی.

افرادک ضبط و ربط و انضباط عسکریه به آلیشدریملری ایچون اجرانسه نوسل اولنه چق تعلیملر؟
تعلیمنامه ده اصوله و ظاهره متعلق اولمق اوزره ذکر اولسان تعلیملردر: جزؤ تاملرک معین

في الحقيقة بيوك قوماندانلر ، دائما ، اولاً معتدماً كي اردونك تعليم و تربيه سيله متبول اولمشلردر .
 ايشه تا بولون ، ايشه فردريق !
 ضابطلر مرك ، عسكرك تعليم و تربيه سنده ديكر ملترك اردولر تده اولديغندن زياده محمت و غيرت
 صرف ايمكه مجبور اولدقلرني تقدير ايدر . حقيقه " عسكرك متحل اولسي لازم كان فضائل معنويه
 و مزايای اخلاقيه نك تمامي " تجلياتك يلكيز سلاح آتنده بولديني مدتيجه كوره چكي تعليم و تربيه ايله
 ممكن اولوب اوله ميه چي جاي ناملدر .

هر حاله ، غير قابل اعتراض اولان بر حقيقت و ارسه ، اوده :
 (حس و ظنيروري عسكرك آناسك سويده املهيدر !) حكومتده بوني ، اساس پروغرامي
 فضائل عسكريه بي تعليمدن عبارت اولان مكتهده ذكا و كنديلكندن حركت افكاريله آسيلا ميلدر !
 « وطنك انجون اولمكه مجبورسك ؟ دشمندن يوز چورمك بوقدر ! » فكري چوجنك دماغنده
 ايلك اثر زريني تشكيل ايجلدر .

اردو ، بون قواي عقليه و جسمانيه سي (مدافعه وطن) حسابيله نشو و نما بولمش كنجاردن
 تركب ايدرسه ، آنجق اوييه بر اردوده هر قوماندان ، هر ضابط ، هر عسكرك ملكتلك توسع
 و تكمل و مظهر ياني حيايتندن بشقه بر حس و فكرله متحسن اولر !
 نه واسع غيرت لازمدر او كيسه لره ، كه :

ملك تكامل عقليسي و درجه تربيتي نسيتمده اوصاف مصلوبه بي حائز عسكرك تشدير مكله مكلفدرلر !
 تعليمخانه ميداننده ، ولي چاوشك قومانداسيله حركت ايتديريلن افراديه اوز اقدن بافقله
 مألوف اولان ضابط ييلمليدركه تعليم و تربيه نك بو قدريله قانش انسان بو زمانده عسكرك دكلدر !
 و ينه او ضابط ييلمليدركه عسكرك يلكيز صنعتي اوكرتمك كافي دكلدر .

دها ايلري ، يك چوق ايلري كيشمك لازمدر . بر دماغ بر آغق ، بر روح بشديرمك اقتضا ايدر !
 ايشه بو سيددركه عسكركلك نه اولديغني بيلنر ، نره انجاد و مشاركت افعلالي اعتقاد ؟
 حرمت و محبت متقابلن اوكرتمش اولغله بيله اكنفا اوله ميه چيني و بلكه بونلرك اكنسا بنندن سكره ده
 ياييه چي بر چوق شيرك قالدغيني تقدير ايدرلر .

هر حاله عسكركلك اك بيوك دهالره ساحه انكشاف اوله بيله چك حسانقي جامع و اوزون
 اشتغالاني موجب ماهيتي حائزدر .

مسلكنزي سومم ، صنعتيزده چايشتم ؟ اردو محتمزه محتاجدر .

A	50 2044
D	3/2
F	24-13

